

Оксана ЯКОВИНА

УДК 821.161.2 Шевч.-1:2-277

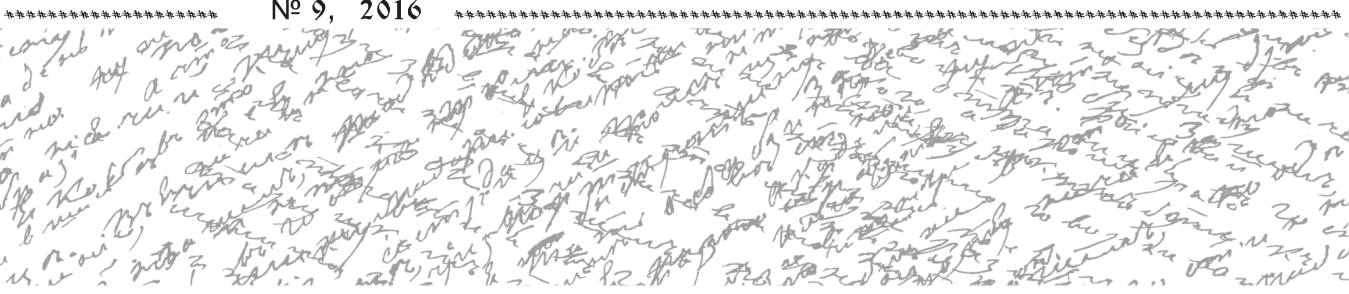
**ГЕРМЕТИЧНА
ПАРАДИГМА
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Стаття порушує питання герметизму поетичних текстів Тараса Шевченка. Насамперед ідеться про перехід сприймання з конкретно-історичного на есхатологічний рівень парадигми. Герметичний алгоритм твору дає можливість реципієнтові відчуття єдності трансцендентного й видимого, потенційного й актуалізованого.

Ключові слова: герметизм, аналогічна парадигма, іманентна свобода, пророчий контекст, метафізична інтуїція, трансцендентність, поет і реципієнт.

Поняття поетичного герметизму передбачає певну таємницю творчої інтенції. Герметична парадигма виявляється в цілому спектрі духовно-аналітичних імпульсів автора. Це завжди зв'язок видимого і прихованого, висловленого і латентного. Основою такого зв'язку є здатність митця до аналогічного мислення. Принцип аналогії – парадигматичний. Аналогічне сприймання є виходом на трансцендентне розуміння *verum, bonum, pulchrum* (універсалій правди, добра і краси). Розуміння текстів митця на рівні трансцендентного залежить від можливості реципієнта усвідомити свою іманентну свободу і розкритися на рівень сутностей.

Аналогічна парадигма сприймання історичної пам'яті народу виявляється, наприклад, у вірші, що його дослідники датують орієнтовно серединою 1845 – першою половиною 1846 року, коли Шевченко мав при

собі рукописну збірку «Wirszy T. Szewczenka», на останньому аркуші якої залишено автограф твору [1, 752]. Це лише одна строфа, але в ній автор виходить за межі релятивності фактів, виводить розуміння мотивацій на рівень трансцендентного, на рівень сутностей:

*За що ми любимо Богдана?
За те, що москалі його забули,
У дурні німчики обули
Великомудрого гетьмана.*

Так сказати про лідера нації та відродженої держави може тільки пророк, який не зважає ні на історичні, ні на соціальні матриці. Поет відчуває безкінечність, і герменевтика Біблії зорієнтовує його.

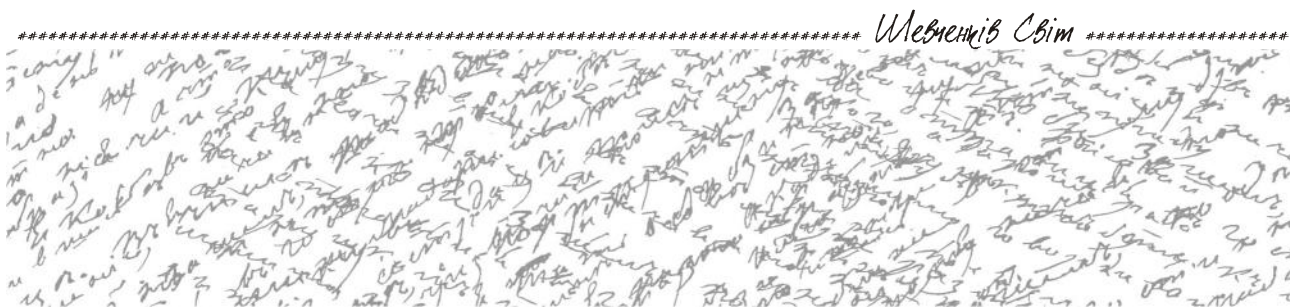
Як підтвердження поетового самопочування з'являються переспіви «Давидових псалмів» (у 1845) та поетична заготовка «Молитва Ієремії пророка» (її дослідники датують орієнтовно квітнем – червнем 1846). Упорядники 12-томного Повного зібрання творів Тараса Шевченка зазначають у коментарях, що не всі сучасники поета схвалювали саму тему, обрану яку він обрав для переспівів. Дивувалися, чому цар Давид, а не пророки [2, 744]. П. Куліш у листі до М. Костомарова від 27 червня 1846 року віднаходить формально-соціальну причину звернення Шевченка до Псалтиря: «Вы говорите, что можно писать на этом языке только мужицкие повести. Но у вас перед глазами Шевченко, который выражает на этом языке и псалм Давида, и чувства, достойные самого высшего общества» [2, 744].

Проте це було поверхнево-політичне пояснення, Кулішеве мовно-стилістичне формальне виправдання самого звернення Шевченка до старозаповітної тематики. Зрештою, тут не йдеться про поетичний рівень переспівів (форми поезії, популярної на той час у Російській імперії). Переспіви Шевченка «Давидових псалмів» свідчать насамперед про інтуїтивне наближення поета до біблійної тематики. Згодом, у поемі «[Царі]», Шевченко висловить своє негативне ставлення до царя як до соціального символу, який протистоїть іманентній свободі людини.

Страждання поета в солдатчині на засланні сприяли його розкриттю на духовний рівень усвідомлення реальності. В часі після звільнення поета 1859 року з'являється шерех «подражаній» старозаповітним пророкам: Ісаї, Єзекиїлю, Осії. Так Шевченко шукає нових рівнів власної аналогічної парадигми свідомості.

1857 р. в Шевченка з'являється ідея створення соціальної поеми «Сатрап и Дервиш». Про це свідчить запис у Щоденнику поета 19 липня того ж року. Проте твір, задуманий як сатира, не знайшов достатнього динамічного ритму в творчій свідомості Шевченка. Частково цей задум було зреалізовано в незавершеній поемі «Юродивий» (1857) [3, 340]. З аналізу творів останніх років життя очевидно стає боротьба в душі поета між людяністю та його ображеністю, в якій християнські чесноти доконечно перемагають. Заперечення насильства насильством і агресією стає для Шевченка спочатку несуттєвим, а зрештою, і неможливим («Молитва», «Царів, кровавих шинкарів...», «Злоначинающих спити...», «Тим неситим очам...»). Проте вже в поемі «Юродивий» соціальні опозиції «козак» – «свинопаси», «святий лицар» – «підніжки царській», «лакеї», «німії, подлії раби» вербалізовано у формі емоційного риторичного запитання і пророчої відповіді:

Шевченків Світ

*О роде суетный, проклятий,
Коли ти видохнеш? Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось-таки колись
(«Юродивий», рядки 26 – 30).*

Вже останні роки заслання Шевченка позначені новим рухом його свідомости: герметичні періоди і ритми (страждання як терпіння, смирення, мир і тихість душі) актуалізуються у формі боротьби іманентної свободи поета з акцидентальним злом. Критикуючи Шевченкових «Гайдамаків», П. Куліш водночас передбачив мета-концептуальну парадигму генія Тараса Шевченка як константу українського буття, як відкриття «оголеного» існування, пізнання себе і свого народу. Г. Грабович, подаючи розлогий аналіз епістолярію П. Куліша, із втіленою в ньому рецепцією «Гайдамаків», наголошує: «І тут він [Куліш] додає щось, що вражає своєю прозорливістю і що він потім розвиватиме і поглиблюватиме після Шевченкової смерті; йдеться про глибоко інтуїтивне відчуття унікальності, генія Шевченка [...]:

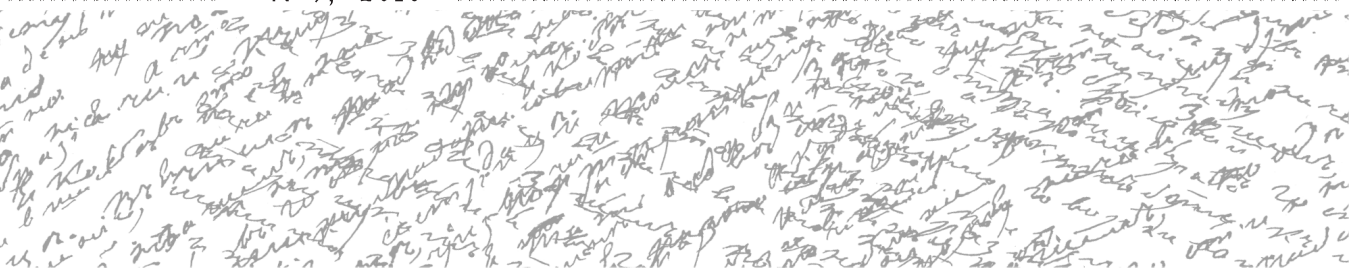
*Ваши создания принадлежат не одним Вам и не одному Вашему времени;
они принадлежат всей Украине и будут говорить за неё вечно...» [4, 96].*

Метафізична константа дозволила актуалізуватися телеології Шевченка й відмовитися від будь-якого ідеологічного мислення. Вислови на кшталт «са-трапа в морду затопив» («Юродивий», рядок 48), у контексті соціального впливу Шевченкової поезії, могли б стати ключовими, тобто руйнівними факторами життя. Проте аналогічна парадигма буття поета вимагала його відмови від боротьби з насильством з допомогою того ж насильства. Тому популярність слів Шевченка про «закон і Вашингтона» з твору «Юродивий» полягає у їхній герметичній людяності, завдяки перемозі якої не актуалізується сатирико-революційний задум поеми. А це і є факт дії дедукції в єдності естетичного й етичного, закону й благодаті, Старого й Нового Заповітів християнського Об'явлення.

Шевченко поетико-герметичним релігійним актом любови підготував себе до діалогу з вічністю, до діалогу зі старозаповітними пророками, чийого акту про-рокування не обмежує жодна матриця людського життя, вони впливають на ре-ципієнта відчуттям об'єктивного руху в історії, тобто пізнанням морального часу.

На динаміку пророчої інтенціональності впливають насамперед контексти, фабульні й метафізичні. Самі контексти актуалізують смислові періоди і ритми, що є основою поетичного герметизму як онтичного руху у творі. Відповідно міра справедливої поведінки того чи іншого персонажа виявляє його рівень іманентної свободи, релігійності, відчуття Бога та патріотизму; виявляє його здатність обмежити себе звичаєм чи традицією, а іноді й релігійною вірою («Катерина», «Наймичка», «Відьма»). Контекстуальні пророцтва оприявнюють динаміку необхідності людини символами, описами, парадоксами, що активізують увагу реципієнта.

У контекстуальних пророцтвах Тараса Шевченка звучить заклик до правди й добра, висловлено надію на їхню перемогу, потішання в біді, заклик опам'ятатися («Світе ясний! Світе тихий!..», «І Архімед, і Галилей...», «Не нарікаю я на Бога...», «І день іде, і ніч іде...» та інші). Поет або сам звертається до Бога, або молиться разом із персонажами, або говорить від імені Бога.

У тих поезіях, де динаміка контекстів є сталою, з'являється прихована (герметична) впевненість у духовному пробудженні уярмленого народу. Однак про стале системне пророцтво, яке в біблістиці називають вербальним, навряд чи можна говорити у раннього Шевченка. Свобода й моральна відповідальність як особистісні риси поета творять перспективу пророчого обдарування, передчуття добра, передчуття часу. Шевченко виходить на парадигмальну структуру власної особи й виявляє її через інтеграцію існування, інтелекту й ratio; через адекватність факту й моралі. Цей метафізичний контекст іманентного буття дає йому переконаність у власній відповідальності за свій народ.

Пророцтво і в Біблії, і в поезії, й у філософії починається там, де з'являється «турбота» про відкритість на істину. Можна стверджувати, що Тарас Шевченко набуває остаточного усвідомлення власної відповідальності за цілий народ лише в останні роки свого життя. Це свідомість вільного раба імперського суспільства.

Герметизм творчості Шевченка став згодом історичною актуалізацією його доби. Він виявляє періоди і ритми координат Шевченкової свідомості: іманентну релігійність і стражденне прагнення до пізнання суті речей, а також трансцендентну безкомпромісність щодо істини, що в раціональному полі поезії утворює особливу етику свободи. Ці риси активізували його здатність корегувати народну телеологію і виявили цілість свідомості генія.

Етику іманентної свободи поетичного слова можна простежити в контексті біблійних переспівів Ісаї, Єзекиїля та Осії. Поет створює герметичний алгоритм «культурних ситуацій» (концептів), наповнений особливою життєвою силою, яка дає можливість відчувати єдність трансцендентного й видимо-матеріального, потенційного й актуалізованого.

«Ісаія. Глава 35» передчуває динаміку відновлення сухої, неродючої землі, яку знову, як колись, покликано до життя:

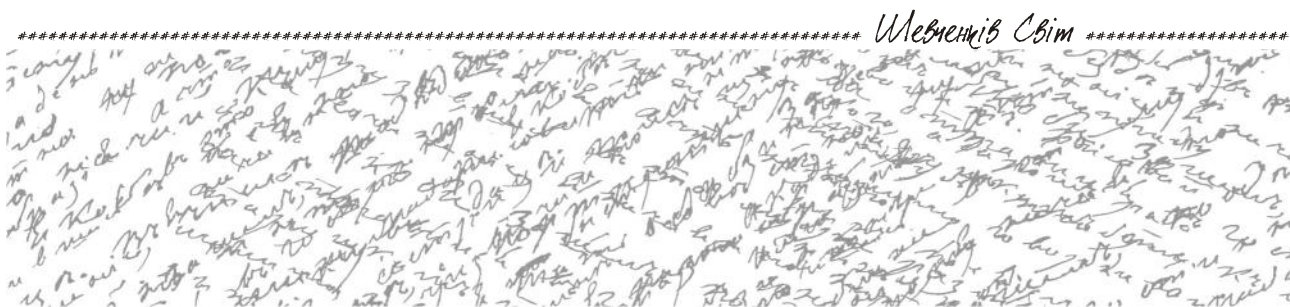
*Радуйся, ниво неполітая!
Радуйся, земле, не повитая
Квітчастим злаком! Розпустись,
Рожевим крином процвіти!*

(«Ісаія. Глава 35», рядки 1 – 4).

Виникає концепт, культурна ситуація відновлення життя. Сухість землі і духовна (життєтворча) неспроможність взаємозалежні. Слово істини породжує катарсис звільнення в онтичному русі людини в напрямі від трагічного кінця до стражденного неспокою, і далі – до звільнення і набуття «слави», тобто перемоги. Це – герметичні залежності. Через сакральні символи Йордана, Карміла і Лівана пробуджується трансцендентна емоція, замилування несподіваною перспективою буття, коли «ниву неполітую» і землю, «не повитую ... злаком» ця «слава Ліванова, а не лукава»

*укриє дорогим,
Золототканим, хитрошитим,
Добром та волею підбитим,
Святим омóфором своїм*

(Там само, рядки 8 – 13).

Так істину актуалізовано у красі – «verum» у «pulchrum». У красі трансцендентальній, яка виходить із внутрішнього, духовного джерела. Впливаючи з невидимого, стає видимим, очевидним. Тарас Шевченко першим через поетичне слово висловив це на території Російської імперії (пізніше Ф. Достоєвський так само скаже в романі «Ідіот», що «краса врятує світ»).

«Verum» і «pulchrum» завжди є нерозривні з «bonum» – трансцендентальним благом, пізнавальним також в «іншій» площині, де «не працює» людська логіка. Тому:

*І люде темнії, незрячі,
Дива Господнії побачать
(Там само, рядки 14 – 15).*

Стражденна реальність набуває сакральних символів історичної пам'яті. Факти набувають сталої сутності, що сама для себе є благом.

Наказова форма у творі вказує на категоріальний авторитет істини, що походить не від людини: це авторитет буття (а з огляду на біблійні асоціації переспіву – авторитет Бога).

Людина в сакральній динаміці створеного світу звільняється від будь-яких просторових і часових пріоритетів. Оскільки факти створеної дійсності є обмеженими сутностями, а істина, тобто Сутне, є досконалим і безкінечним, незмінним і сталим, – Шевченко, іманентно відчуваючи цю парадигму, вдається до алегорично-символічної мови:

*І спочинуть невольничі
Утомлені руки,
І коліна отпочинуть,
Кайданами куті!
(Там само, рядки 16-19).*

Через концептуальну парадигму серця поет наповнює народну етику глибиною сакральності буттєвого процесу. Звільнене буття, а не zagrożене життя, стає причиною для духовного відродження українського народу:

*Радуйтеся, вбогодухі,
Не лякайтесь дива, –
Се Бог судить, визволяє
Довготерпеливих
Вас, убогих. І воздає
Злодіям за злая!
(Там само, рядки 20 – 25).*

У духовному стилі Шевченка відбувається своєрідна «люфтпауза». Метафізичний контекст «verum – pulchrum» відкривається на пізнання Цілого і стає контекстом блага (bonum):

*Тоді, як, Господи, святая
На землю правда прилетить
Хоч на годиночку спочить,
Незрячі прóзрять, а кривие,*

*Мов сарна з гаю, помайнуть.
Нічим отверзуться уста
(Там само, рядки 26 – 31).*

Тільки серцем людина здатна відчутти Ціле. Метафізична інтуїція поета відкривається на безкінечність. Це – некомунікативний результат розкриття на істину, який отримується через особисте одкровення Буття (Сутнього).

Некомунікативність поетичного тексту, його герметизм, присутній у пізнавальних контекстах (метафізичному й релігійному), і є, власне, парадигмою серця Тараса Шевченка. Саме в герметизмі тексту слід шукати джерело трансценденції поета, його приймання смирення як форми боротьби за вистраждані цінності.

Отож, метаісторичність вірша стає конкретноісторичною рефлексією в такому порядку: Буття (істина) опановує серце поета і через смирення творить парадигму духовних опозицій соціальним процесам. Соціально Шевченко постає дисидентом, а духовно – пророком. Поетичне слово починає свій онтологічний рух в історії. Можна назвати цей процес боротьбою з метафізичним злом у контексті вистраджаних цінностей Буття (тотальної, досконалої і безкінечної необхідності). Це – релігійний акт, мірою якого у Тараса Шевченка постає Ісус Христос.

Концепт «людина і земля» герметично є культурною ситуацією України. Корекція телеології народу – це завжди прорив свідомости, вихід за межі неможливого:

*Прорветься слово, як вода,
І дебрь-пустиня неполита,
Зцілющою водою вміта,
Прокинеться
(Там само, рядки 32 – 35).*

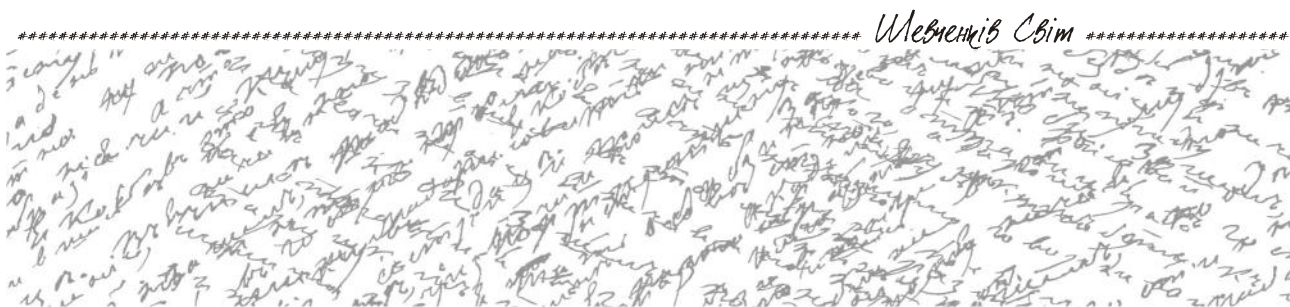
Соціальна дисгармонія трансцендентно набуває герметичних періодів і ритмів, нових бажань, відкритих на безкінечність:

*і не найдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами
Без гвалту і крику
Позіходяться докупи,
Раді та веселі
(Там само, рядки 43 – 48).*

Очевидним стає зв'язок концепту серця із соціальними категоріями (звичай, право, влада, громада):

*І пустиню опанують
Веселії села
(Там само, рядки 49 – 50).*

Слово біблійного пророка Ісаї у переспіві Шевченка виявляє релятивність простору й часу людини. Так з-поза простору й часу постає модальність національного буття у відношенні до Буття універсального (Сутнього). Онтичний рух поезії, Logos діє як некомунікативна реальність.

Так Шевченко виходить на рівень Сутнього. Але універсальність Сутнього залишається невливою через духовні процеси, які можна пізнати лише аналогічно.

У творі «Осія. Глава XIV» Шевченко використовує контексти старозаповітного пророка Осії, який картає свій народ за відхід від Бога. З'являється духовний надрив історичної синтаґми свідомості:

*Погибнеш, згинеш, Україно,
Не стане знаку на землі
[...]
Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара,
Карає тяжко?*

(«Осія. Глава XIV», рядки 1 – 2, 5 – 7).

Несвідоме поета переходить у свідомість через космос природи й суспільства. Які Осія, який кликав до свого народу: «Візьміть слова з собою й поверніть до Господа. Скажіть Йому: «Прости всю беззаконність! Прийми те, що добре, і ми принесемо плід уст наших» (Ос. 14, 3), – Шевченко звертається до України:

*Воскресни, мамо! І вернися
В світлицю-хату; опочий,
Бо ти аж надто вже втомилась,
Гріхи синовні несучи
(Там само, рядки 26 – 29).*

Поетова любов до природного й соціального космосу України промовляє іменем Сутнього. Реципієнтові відкривається можливість вербально долучитися до поетової інтуїції вічності:

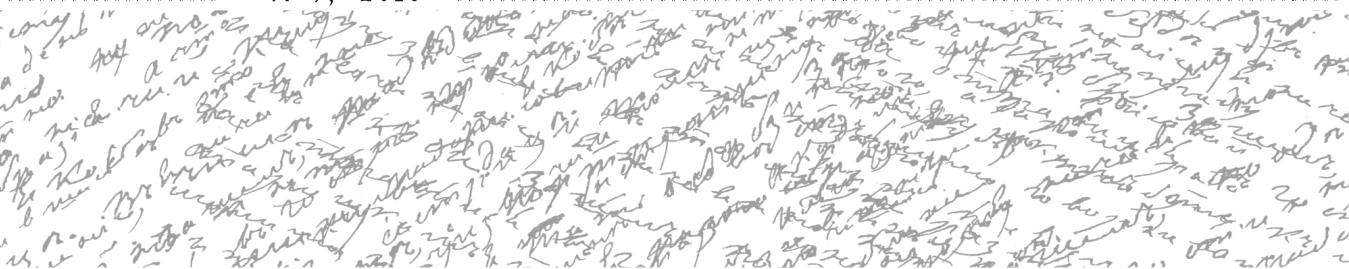
*Скажи, що правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
Не ветхе[є], не дrevлє слово
Розтленное, а слово нове
Меж людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе
(Там само, рядки 64 – 69).*

У «Подражанні Іезекіілю. Глава 19» Шевченко пояснює вербальний парадокс в аналогічних духовних символах, які творять парадигму й синтаґму серця людини і народу. Духовні символи допомагають реципієнтові пізнати інтегративний процес. Поет пророкує самоочищення народу в перспективі вічності.

Так Шевченко з допомогою біблійних пророків виходить за межі життєвої релятивності. Метафізика національної традиції в поезії Тараса Шевченка актуалізує інтенсив особистого буття реципієнта, проводячи його через інтуїцію всесвіту.

Список використаної літератури

1. Коментарі // Шевченко. Т. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. К. : Наукова думка, 2001. – Т. 1. Поезія 1837 – 1847. – 784 с.

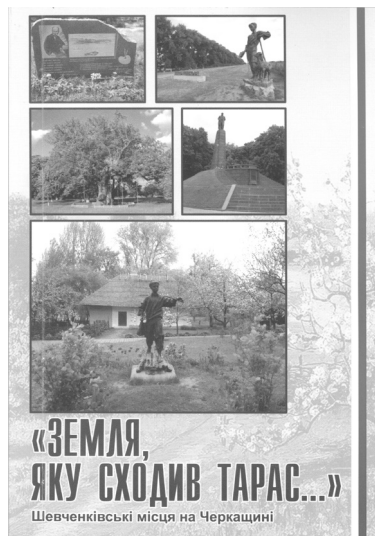
2. Шевченко Т. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1. Поезія 1837–1847. – 784 с.

3. Коментарі // Шевченко Т. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. К. : Наукова думка, 2003. – Т. 5. – 496 с.

4. Грабович Г. Шевченкові «Гайдамаки». Поема і критика. – К. : Критика, 2013. – 360 с.

Jakovyna Oksana. Hermetic paradigm of Taras Shevchenko. The article raises the question of hermeticism poetic texts of Taras Shevchenko. First of all, we are talking about an internal transition idiomatic form of a work from a concrete historical level to eschatological one of spiritual paradigm. Sealed algorithm of the work enables the recipient to feel the unity of transcendence and visibility, potentiality and actualization.

Keywords: hermeticism, immanent freedom, prophetic context, analogy paradigm, metaphysical intuition, transcendence, poet and recipient.

***** ШЕВЧЕНКІВ СВІТ *****

Handwritten text in Ukrainian, likely a dedication or a collection of names, written in a cursive script. The text is dense and covers the bottom half of the page.